

Frölich Dávid humora

Időjóslási kommentárok az 1641-ben Nürnbergben kiadott kalendáriumában

Frölich Dávid asztrológiával kapcsolatos nézeteiről az elmúlt negyedszázadban megjelent már néhány írás Pavercsik Ilona¹ és e tanulmány szerzője² tollából. A tudós késmárki matematikus és kalendáriumkészítő világnézetét a wittenbergi teológiai iskola, de főként Melanchthon szellemi hatása formálta. Apja, Frölich János (vagy a szepességi ungarn-deutsch kettős kötődésű értelmiségiek névhasználata szerint Johann Frölich) a XVI. század végének késő humanista nemzedékéhez tartozott, Wittenbergben szerezte meg a magiszteri fokozatot 1591-ben. Előtte és utána szülőföldje városaiban, Szalókon (Slavkov), Lőcsén (Levoča), Késmárkon (Kežmarok), Leibicben (Ľubica) látott el iskolamesteri, majd rektori feladatot. Fia, Dávid folytatta az apai életutat, az 1610–1620-as években német városok tanintézményeit látogatta, egyebek közt 1627–1628-ban Wittenbergben tanult.³ Azért említem hangsúlyosan a wittenbergi tanulmányokat, mert Frölich Dávid történelemszemlélete, a csillagászatra vonatkozó véleménye, s ezzel összefüggésben az asztrológiához való viszonya szorosan kapcsolódik a XVI. század derekának protestáns gondolkodásmódjához. Azzal a megszorítással, hogy Frölich az asztronómia és az asztrológia közti különbséget kultúrtörténeti alapon értelmezi, és nem veti el szigorúan az asztrológiát, mint például Luther, csak rámutat érvényességi körére: az egyik a matematikán, tehát egzakt számításokon alapszik, a másik pedig a mitológia és az asztronómiai megfigyelések vegyületéből jött létre, s ingatag talajon jár, aki feltétlenül hisz az ilyen jóslásokban. Elkötelezett protestáns (kriptokálvinista) vallásosságát következetesen megtartja, s naptárkészítőként a tudománynépszerűsítés programját és a kegyesség magatartását követi. Mindkét tényező arra predesztinálja, hogy a babonás hiedelmeket elutasítsa: a kalendáriumokra jellemző időjóslási, horoszkópkészítési hagyományok vadhajtásait racionális kritikával és gyakran a nevetségessé tétellel igyekszik ártalmatlanítani.

A legtöbb Frölich-kalendáriumban több-kevesebb utalás található az asztrológiával kapcsolatos visszaélésekre, de a legrészletesebben azokban a naptárakban foglalkozik velük, amelyeket természettudományos toldalékkal látott el: az 1626-ra, 1632-re, 1637-re és 1640-re szóló kiadványokban.⁴ Ezekben tárgyalja a csillagmitológiát, a csillagászati felfedezéseket, például Kepler törvényeit, Galilei távcsövét és az általa fölfedezett Jupiter-holdakat, a Föld forgását, Kopernikusz és Kepler számításainak különbségeit. A meteorológiai jelenségek természeti okairól, a fizika egyes kérdéseiről, valamint a tudomány és az asztrológia kapcsolatáról is leírja véleményét, megfigyeléseit.

Az 1640-es évek első felében nemcsak Boroszlóban, hanem Nürnbergben, Wolfgang Endter nyomdájában is kiadtak Frölich-naptárakat, német és latin nyelven. Az 1641-es kalendáriumot a készítő Lőcse város bírójának és esküdtjeinek ajánlotta, továbbá „nagylelkű és tiszteltre méltó patrónusának, azaz jól ismert sógor urának (*Seinen allerseits großgünstigen Herren*

¹ PAVERCSEK Ilona, *David Frölich sajátkezű feljegyzései műveiről*, I–II, MKsz., 1996/3, 292–319, 1996/4, 429–449; Uő, „Az ilyen eszelős speciális jóslatoktól a legnagyobb mértékben irtózom.” (*David Frölich prognosztikonkritikája*), ItK, 1998/1–2, 10–30.

² DUKKON Ágnes, *Asztrológia és keresztény hit a régi kalendáriumokban: (Frölich Dávid)*, ItK, 1992/5–6, 594–606; Uő, *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben*, Bp., ELTE Eötvös, 2003, 149–151.

³ Részletesebben lásd DUKKON, Ágnes, *Die Erbschaft des Späthumanismus: Der gelehrte Kalenderverfasser David Frölich (1595–1648) = Radikale Reformation: Die Unitarier in Siebenbürgen*, hrsg. von Ulrich A. WIEN, Juliane BRANDT, András F. BALOGH, Köln, Weimar, Wien, Böhlau, 2013, 341–53.

⁴ Ezek a kalendáriumok a boroszlói Baumann-nyomdában jelentek meg, a 2-es és 3-as lábjegyzetben említett tanulmányokban részletes értékelés olvasható róluk.

Patronis und respective wolvertrauten Herren Schwägern)”. Az általam forgatott példány⁵ üres lapjain olvasható bejegyzések azt tanúsítják, hogy az valóban az ajánlásban említett jeles személyek valamelyikétől maradt fenn: hivatalos összejövetelek, tárgyalások időpontjait követhetjük végig az egész év folyamán, semmi magánjellegű esemény nem került bele. A címlapról is érdemes szólnunk: díszes fametszet, asztrológiai témájú keret szegélyezi a középén található címleírást. A felső sávban három medaillonban a Jupiter, a Nap és a Mars ábrája látható, az alsó sávban Merkur, Venus, Luna és Saturnus. Mindegyik figura a XV–XVI. században elterjedt felfogásban, kosztümösen jelenik meg, Saturnus kivételével, akit itt a szintén nagy hagyományra visszatekintő formában, félmeztelen öregemberként, falábbal, kaszával és a szájához emelt gyermekkel jelenít meg a fametsző. (Egyes lengyel kalendáriumokban a XVI. század elején Saturnust trónon ülő uralkodóként is ábrázolták – mint a reneszánsz kalendáriumi fametszetek Európa-szerte.)⁶ Érdekes részlete a címlapnak a két oldalon látható, két egész alakos tudósportré: baloldalt egy könyvre támaszkodó, prédikáló alak látható, jobboldalt pedig egy csillagász, éggömbbel és körzővel.

Az alábbiakban ezt a nyomtatványt szeretném bemutatni, különös tekintettel a prognosztikonban kigúnyolt népi időjósításokra, mert Frölich itt is tanúbizonyságot tesz tudósi ars poeticájáról: azt vallotta, hogy a fantáziát és a tapasztalatot el kell különíteni egymástól, ugyanis a természeti jelenségek pontos megfigyelését nem szabad összekeverni a babonás hiedelmekkel.

A kalendárium tartalmának rövid összefoglalása: ahogy a címlapon ígéri a szerző, új és régi naptárt ad közre, a lapok „a” oldalain a harmincéves háború eseményeit írja le 1624-től kezdődően, s különösen sok magyar vonatkozású adatot közöl (Bethlen Gábor hadjáratai). A „b” oldalon az adott év uralkodó bolygóit, a Jupitert és a Marsot mutatja be, irodalmi forrásait megnevezve (Hésziodosz, Homérosz, Platón, Sztrabón, Vergilius, Ovidius), de azt is elmagyarázza, hogy a görög-római mitológia isteneit miért hozták összefüggésbe bizonyos bolygókkal. Jupiter az antik mítoszokban mint „Jovis omnia plena” és „Juvans pater” szerepel, ezért egy szép fényes csillagot kezdtek róla elnevezni, majd Rómában szentélyeket építettek a tiszteletére. A Marsot ugyanezzel a módszerrel mutatja be. Hésziodosz és Gellius nyomán elmondja születését, származását (Juno és Jupiter fia), Homéroszra és Ovidiusra hivatkozva említi a híres leleplezési jelenetet, amikor Vulcanus rajta kapja, amint Venussal szerelmeskedik, és egy acélhálóban foglyul ejti őket, a többi isten nagy nevetségére. Vergilius *Aeneis*ének VIII. énekét idézi (a Vulcanus által készített pajzsleírást), amikor tulajdonságait és attribútumait felsorolja: kocsihajtója Bellona, véres korbács a kezében, kísérői Timor, Ira és Clamor. Kiemeli Mars vérszomjas, kegyetlen természetét, megemlíti kultuszát a régi rómaiak vallásában (Sztrabón és Livius alapján), továbbá azt, hogy a harmadik bolygót, az év harmadik hónapját és a hét harmadik napját nevezték el róla. Jordanes és Tacitus műveiből pedig a gótok és a germán törzsek Mars-tiszteletét idézi.

Az első és a második prognosztikon a hagyományos adatokat tartalmazza: az évszakok jellemzését, a betegségekre, a földi termésekre, a háborúra és a békére vonatkozó jóslatokat. Az aktuális évben a Mars befolyása erősen érvényesül, a Saturnus és a Mars együttállása háborút jelez (az 1640-es évek még a harmincéves háború jegyében teltek). A jóslatok csillagászati indoklásához, szokásához híven bőséges szakirodalmat idéz: az asztrológiai irodalomban „kötelezőnek” számító arab csillagászok, Albumasar (787–886) és Haly Albohazen (980–1037) munkáit, továbbá Jovianus Pontanus (1426–1503, vagyis a humanista Giovanni Pontano, Ptolemaiosz *Tetrabiblos*ának latinra fordítója) és Kaspar Peucer (1525–1602)⁷ műveit.

⁵ OSZK, RMK III. 1582: *Tag-Büchlein Oder New und Alt Schreib-Calendar, Sampt vierfachen Prognostico [...] auffß Jahr Christi M.DC.XXXI. [...] Gestellet von Davide Froelich, Röm. Kais. Mai. Mathem. in der Königreich Ungarn [...]*, Nürnberg, Gedruckt bey Wolffgang Endttern.

⁶ Erről részletesebben és képekkel lásd DUKKON Ágnes, *Kép és Szó: Az illusztráció szerepe a reneszánsz és barokk kalendáriumokban = Irodalomtörténet, irodalomértés*, szerk. CS. VARGA István, VILCSEK Béla, Bp., ELTE TFK, 1994, 231–241.

⁷ Kaspar PEUCER, *Elementa Doctrinae de Circulis Coelestibus et Primo Motu*, Wittenberg, 1553. Peucer is Melanchthon wittenbergi követőjéhez tartozott, akik ellen, mint kriptokálvinisták ellen, az ortodox lutheránusok komoly támadásokat intéztek. Mivel Peucer nem adta föl vallási meggyőződését, 1574-től hosszú ideig fogságban töltötte életét.

Az úgynevezett harmadik prognosztikonban a babonás időjóslásról mondja el a véleményét, és terjedelmes példaanyaggal szemlélteti. Már a címben jelzi, mit gondol erről a témáról: „Das Dritte Prognosticon, Auss der nüchtigen Tagwehlung und falschen Einbildung zusammengelesen / Sonst Alter Weiber Prax genanndt.” (B_{4b}–C_{2b}) [A Harmadik Prognosticon, hamis beképzésekkel és bizonyos napokra szóló dőre jóslásokból összeválogatva, egyébként vénasszonyok praktikájának neveztetik.]

Frölich a bevezetésben leírja, hogy a mezőgazdasági munkák idejére, körülményeire vonatkozó hagyományok, hiedelmek sokszor ellentmondanak a természeti megfigyeléseknek; ezeket babonáknak, varázslásoknak tartja, Isten rendeléseivel is ellenkezőknek. Hogy egyes napok ilyen vagy amolyan tevékenységekre kedvezőbbek vagy ártalmasok, illetve hogy különféle előjelek és történések közt ok-okozati kapcsolat volna, az Frölich szerint vénasszonyok, boszorkányok hagyatéka: „Unter derselben Zahl aber gehören sonderlich die Dies critici oder Lösel-Tage, wenn nemlich nach Art der alten Weiber und Zauber-Hexen auch andere sowohl gemeine, als vornehme und sonst nicht ungeschichte Leute, sieh in ihrem häuslichem Thun und Wesen, in Acker- und Gärten Baw, und sonst in andern Zufällen eines gewissen Heiligen oder Märterers-Tage binden, vermeinende, daß ausserhalb demselben solche Dinge zu bestellen untüchtig und unglücklich sey: Welches ein schädlicher Aberglaube ist. [...]”. (C_{1a})

Frölich vitatja a napok babonás megkülönböztetését, egyik nap sem jobb vagy rosszabb bizonyos munkák elvégzésére, mint a másik, legalábbis az alkalmasság nem ilyen „misztikus” elrendeltségtől függ, hanem valóságos természeti jelenségektől. Egy szent vagy mártír emléknapja nem gyakorol hatást a természetre. Előfordulhat, hogy egy ilyen jeles nap valamely erős conjunctióval esik egybe, amelynek befolyása lehet a fizikai világra, de ez esetleges, és nem rendszeres jelenség. Ahogy a logika tanítóitól idézi: „à causis per accidens non valet consequentia”. Frölich tanácsa így hangzik: „Nun soll der Gottsfürchtige und Warheitliebende Leser folgende abergläubische und ungegründete Regeln verwerffen, auff dieselben im geringsten nicht bawen, sondern vielmehr auch andere davon auß Christliche Liebe abhalten.” (C_{1a}) [Az istenfélő és igazságszerető olvasónak el kell vetnie a babonás és megalapozatlan regulákat, ezekre a legkisebb mértékben sem szabad építenie, hanem sokkal inkább másokat is távol tartani tőlük keresztyéni szeretetből.]

Miután így előkészítette az olvasót, hogyan is kezelje az itt következő „vénasszonyok practicáját”, sorra veszi az egyes hónapok szerint a parasztkalendárium babonának ítélt hagyományait. Érdekessége ennek a résznek, hogy Frölich minden hiedelem után rövid kommentárt, csípős megjegyzést fűz, latinul vagy németül. Ez a „kétszólamú” prognosztikon humoros oldaláról mutatja be a szerzőt: kineveti a babonákat, ostobaságoknak tartja őket, és a jámbor olvasót mindenképpen meg akarja őrizni ezek követésétől. Az alábbiakban lássunk néhány példát erre a módszerre (Frölich beszűrésait vastagítással jelzem):

Januarius

„Wenn es am Tage Vincentii schön Wetter ist, So soll viel und guter Wein werden. (**Scilicet.**)” [Ha Vince-napkor szép idő van, sok és jó bor terem. (**Tudott dolog.**)]

Martius

„Wenn am Charfreytag regnet, so soll es ein Fruchtbare Jahr bedeuten.” (**Non credo.**) [Ha Nagypénteken esik, ez termékeny évet jelez. (**Nem hiszem.**)]

„Wirds am Ostertag wenig regnen,
So wird der dün Futter begegnen,
Ists aber schön am selben Tag,
So wird gut Schmaltz und wolfeil bey der Wag.
(**Reim dich, oder ich freß dich.**)”

[Ha Húsvétkor kevés eső esik / akkor silány a takarmány, / de ha szép idő van aznap, / úgy jó és olcsó lesz a zsír. (**Rímelj, vagy megeszlek.**)]

Aprilis

„Am Ambrosii Tag soll man Zwiebel säen.” (**Sed non semper.**) [Ambrus-napján hagymát kell vetni. (**De nem mindig.**) „Die Nachtigal kompt auff Georgii. (**Wenn sie will.**)” [A fülemüle György-napkor jön. (**Ha akar.**)]

Maius

„Wenn es am S. Walpurgis oder Philippi Jacobi Abend regnet, oder dieselbe Nacht thauet: so hoffet der gemeine Mann auf ein gut Jahr. (**Aber hoffen und harren, machet manchen zum Narren.**)” [Ha Szent Walpurga- vagy Fülöp- és Jakab-nap estéjén esik, vagy ugyan-ezen éjszaka olvad, akkor az ember jó évet remél. (**De a remény és a várakozás némelyeket bolonddá tesz.**)]

„Ist Pancratii Tag schön und hell: soll es ein gut Wein Zeichen seyn. (**Es kann seyn, es kann auch nicht seyn.**) [Ha Pongrác napja szép és fényes, jó bor jegye lehet néked. (**Lehet is, meg nem is.**)]

Junius

Wie es wittert am Tage Medardi: so soll es 4. Wochen nach einander wittern. (**Jedoch fehlet es vielmahl.**) [Amilyen idő van Medárd-napkor, olyan idő lesz még négy héten keresztül. (**Ámbár elég sokszor hibádzik.**)]

Julius

„Am Tag Kiliani soll man jedes Getreides etliche Körner nehmen, und dieselben ins Erdreich biß auff den Tag Eliae stecken, und welches Getreid alsdann am besten auffgangen und gewachsen, dasselbe geräth auch deß folgenden Jahres am meisten: Was aber in der Zeit nicht wohl auffgangen, daß geräth auch nit im folgenden Jahr. (**Wer leicht glaubet, wird leicht betrogen.**)” [Kilian napján minden gabonából magokat kell venni és Illés-napig elvetni a földbe, és amelyik gabonaféle a legjobban növekszik, a következő évben az fog jobban sikerülni. Amelyik ekkor nem jól fejlődik, a következő évben sem hoz jó termést. (**Aki könnyen hisz, az könnyen becsapódik.**)]

Augustus

Mariae Himmelfahrts klar Sonnenschein,

Soll bringen viel und guten Wein. (**Ist es nicht waar, so mag es falsch seyn.**)

[Mária Mennybevitele ha fényes, Sok és jó bort ígér ez. (**Ha nem igaz, akkor csak hamis lehet.**)]

September

„Wie viel Froste 3. Wochen vor Michaelis fallen, so viel fallen ihr auch 3. Tag vor oder nach Philippi Jacobi des folgenden Jahres. (**O Vanitas Vanitatum.**)” [Amennyi fagy lesz Szent Mihály-nap előtt három héttel, ugyanannyi lesz a következő évben Fülöp és Jakab napja előtt vagy után három nappal. (**Ó, hiúságok hiúsága.**)]

November

„Am S. Martini Abend schlachten die Bawren eine Ganß und lassen den Rumpf braten und essen ihn ab. Am Brust-Knochen können sie sehen, ob ein linder oder ein harter Winter seyn soll, und wie lang es hinaus schneyen und kalt werden soll. Sie betrachten aber damahln am selben Brust-Knochen oder Sprenckel, wie ihn auch etliche nennen, das förder Theil und das hinderste Theil. Darnach so betrachten sie auch die Farben. Die braune Farbe bedeutet große Kälte; Die weiße aber Schnee und Regen. Das obere Theil des obern Knochen bedeutet die Zeit vor Weinachten. (**Aber Thorheit uber alle Thorheit.**) [Szent Márton napján a parasztok ludat vágnak, a törzsét megsütik és megeszik. A mellcsontjából megláthatják, hogy enyhe vagy kemény tél lesz, és azt is, hogy milyen hosszan tart a havazás és a hideg. De megfigyelik ezen a mellcsonton, vagy ahogy némelyek nevezik, szöcskén az első és a hátulsó részt is. Ugyancsak nézik a színét is. A barna szín nagy hideget jósol; a fehér pedig havat és esőt. A felső csont felső része a Karácsony előtti időt jelenti. (**Ostobaság, mérhetetlen ostobaság.**)]

Frölich a decemberre vonatkozó jóslatoknál kitér arra, hogy a Karácsony után következő 12-13 nap alapján szokás az egész év időjárását megjövendölni: amilyen az idő ezekben a napokban, az egész évben olyan lesz. A jeles asztronómus vitatja ezt a hiedelmet is, és az 1629-es boroszlói kalendáriumára hivatkozik, amelyben részletesen kifejtette nézeteit a meteorológia és a naptári számítások kapcsolatáról. A Julianus- és a Gergely-naptár közti időeltolódás miatt a régi időkben származó megfigyelések, hiedelmek amúgy is bizonytalanná váltak, mert a jeles napok az új naptárban tíz nappal későbbre esnek. Így a paraszti kalendárium időjárási jóslatait is át kellene programozni az új időszámítás szerint. E témának külön fejezetet szentelt már korábban, az 1637-re szóló, Boroszlóban kiadott kalendáriumában:⁸ „Warum denn der Ackerbaw und dergleichen Arbeit nach dem Alten Calender fruchtbarlicher bestellt wird, als nach dem Newen” (B_{3b}–B_{4b}). Az egyszerű emberek – írja Frölich – panaszkodnak, hogy a jeles napokhoz kapcsolódó regulák a régi kalendárium szerint jobban összhangban vannak a természettel, mint az új naptárban. Ennek okát nem látják be, mert nem kapcsolják össze az időjárási jelenségeket a Nap mozgásával, hanem csak a kalendáriumban szereplő szent napjával. Frölich a Julianus- és a Gregorianus-naptár közti tíznapos eltolódásra utalva példákkal illusztrálja, hogyan lehetne a sok évszázados megfigyelésekből, tapasztalatokból kialakított regulákat a régi és az új változat szerint összehozni. Ez a javaslat logikus és racionális, de egyúttal mulatságos is, ha megpróbáljuk elképzelni használatát a mindennapi paraszti életmódban (rigmusokba véggképp nehéz lett volna belekényszeríteni az ajánlott megoldást): „New Gregorius oder Alt Mattheis bricht das Eis, findet er keins, so machet er eins.” [Régi Gergely vagy Új Mátyás megtöri a jeget, ha talál, ha nem talál, csinál.] „Umb New Ambrosii, oder Alt Mariä Verkündigung Tag, ists gut Zwiebel, Habern und Gersten zu seen.” [Új Ambrus-napján, vagy régi Gyümölcsoltó Boldogasszony-napján jó hagymát, zabot és árpát vetni.]

A hónapokra vonatkozó „vénaasszonyi jóslások” kritikája után az érvágás napjaihoz fűződő hagyományokat is kétségbe vonja, nevezetesen, hogy mely naptári napokon jó (Balázs-, Fülöp- és Jakab-, Bertalan-, Márton-, Bálint- és István-napkor), melyeken ártalmas (Visitatio-, Simon Juda- és András-napkor) eret vágatni. Aki ez utóbbi ártalmas napokon vágat eret, nem éli túl az adott évet. Frölich megjegyzi: „Jedoch weiss man dessen noch kein Exempel, mit dem es eingetroffen hätte.” [Ámbár nem ismerünk esetet, akivel ez előfordult volna.]

A következő fejezetben – Nun folgen andere Weiber Deuteleien und abergläubige Lappereyen [Most másféle asszonyi csürcsavarások és babonás koholmányok következnek] – a szerző további regulákat, hiedelmeket sorol fel, szám szerint tizenhetet, vegyesen a háztartásra, életmódra, gazdaságra vonatkozóan. A kalendárium mai olvasója számára ennek a groteszk csokornak folklorisztikai értéke van: érdekes képet kapunk arról, hogy milyen erősen tartotta magát a mágikus szemléletmód és gondolkodás az emberek tudatában, függetlenül a keresztyén tanítástól – és a képtelenség mennyire nem jelentett akadályt a mágikus eljárások követésében. Néhány konkrét példát érdemes idéznünk közülük:

„So eine Jungfrau gern gesotten Milch isset aus der Pfannen, oder stets Topff scharret, so wird es ihrer Hochzeit regnen, und sie überkommet einen unfreundlichen Mann.” [Ha egy leány szívesen issza a forralt tejet serpenyőből, vagy folyton a fazekat kaparássza, akkor az esküvőjén esni fog és barátságtalan férjet kap.]

„So ein Jüngling und Jungfrau zusammenkommen und seynd beyde noch Jungfrauen, das erste Kind, das sie zeugen, ist ein Narr.” [Ha egy ifjú és egy leány úgy kel egybe, hogy még mindketten szüzek, akkor az első gyermek, akit nemzenek, bolond lesz.]

„So einem seine Nase jucket: so wird er rothen Wein trincken, oder ein Gestanck riechen.” [Ha valakinek viszket az orra: vörösbort fog inni, vagy bűdöset szagolni.]

⁸ OSZK, RMK III. 1545

„Ein new gekauffte Henne soll man 3. mahl uber Ofen werffen, so wird sie nicht außn Haus verlieren. Der new gekauften Kuh soll man die Füsse waschen, und das Wasser hernach umb das Ofenloch giessen: So wird sie sich nicht verlauffen, sondern gerne vom Felde in die neue Herberg kommen.” [Egy újonnan vásárolt tyúkot háromszor át kell vetni a kemence fölött, akkor nem fog elkóborolni a háztól. Egy újonnan vásárolt tehénnek meg kell mosni a lábait, és a vizet a kemencelyuk köré önteni: így a tehén nem szalad el, hanem a mezőről örömet az új szállására megy.]

A kis fejezetet Frölich azzal zárja, hogy több babonát már szégyellne felsorolni, de inkább azoknak kellene szégyenkezniük, akik ilyen nem keresztyéni (Unchristliches) szabályokra alapozzák az életüket. Ezért az első parancsolat megtartására inti olvasóit. A kalendáriumi toldalék végén következik a negyedik prognosztikon, az igazi: „Das vierte warhafftigste und unfehlbareste PROGNOSTICON, Welches in sich begreiffet die Göttlichen Prophezeiungen, von der Beschaffenheit der vorstehenden Zeit und von der Gelegenheit allerley Standes Personen”. (C_{3b})

A szerző a Bibliából válogat idézeteket a hagyományos témákhoz (évszakok, hónapok, a természetről, a háborúról és békéről, a fogyatkozásokról stb.), s mindegyik idézet a bizonytalan emberi találgatások, hiedelmek helyett az istenfélelemre és a gondviselésre irányítja a figyelmet. Az idézetek többsége a *Zsoltárok könyvéből* származik, de más ószövetségi helyekre is hivatkozik. Néhány példát bemutatunk ebből a részből is:

Von Fruchtbarkeit (A termékenységről)

Gott, du suchest das Land heim, und wässerst es, und machest es sehr reich, du lässest ihr Getreide wol geraten, denn also bawes tu das Land. Psal. 65.

Von Finsternüssen (A fogyatkozásokról)

Der Herr wird behüten die Füsse seiner Heiligen; Aber die Gottlosen müssen zu nichte werden in Finsternüss. 1 Sam. c.2.

Vom Zustand der Armen (A szegények állapotáról)

Der Herr ist des Armen Schutz, ein Schutz in der Noth. Psal. 9.

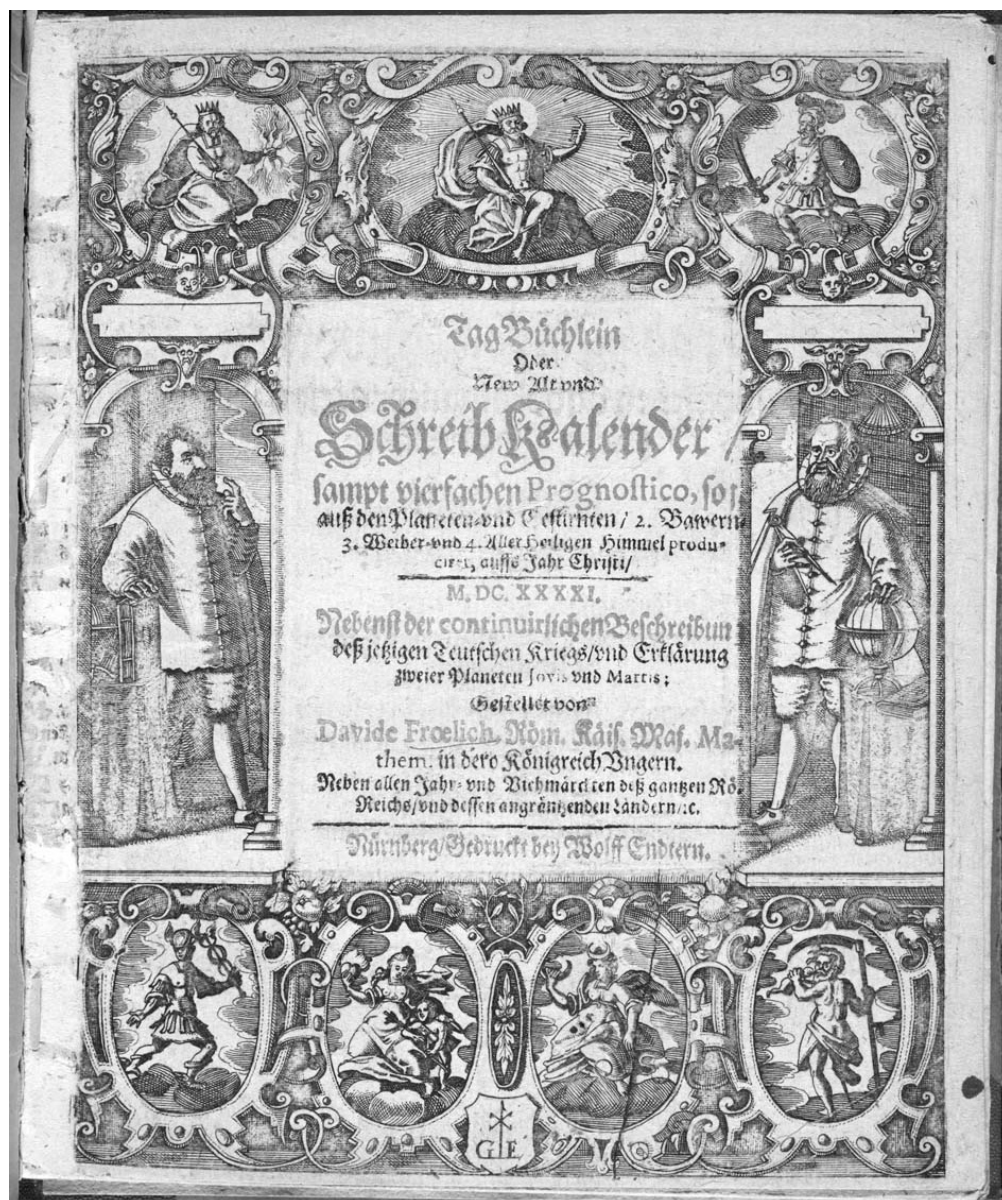
A Prognosticon végén pedig könyörgés olvasható: a háborús állapotok miatt szenvedő német népert fohászkodik a szerző a 74., 75., és a 78. zsoltárból vett idézetekkel.

Ezzel Frölich ismét a XVI. századi protestáns hagyományokat eleveníti föl. Luther környezetének kalendáriumszerzői (például Paul Eber),⁹ majd a kálvini irányzatot követő francia kalendáriumok (melyekben Theodore de Bèze és Kálvin asztrológiaellenes írásait is közreadják a kiadók)¹⁰ igen határozottan elvetették az asztrológiai alapú jóslásokat, és a Biblia tekintélyére hivatkoztak, idézték a prófétai tilalmakat, intéseket, például a Jeremiás 10:2 verset: „Ezt mondja az Úr: a pogányok útját el ne tanuljátok, és az égi jelektől ne féljete, mert a pogányok félnek azoktól.” Ami viszont a „babonás asztrológia” kigúnyolását illeti, Frölich az említett „készlólamú” prognosztikonnal – a vénasszonyok praktikájával – a XVII. század második felétől kezdve meg-megjelenő asztrológiaparódiák egyik szellemes változatát képviseli.¹¹

⁹ *Calendarium Historicum conscriptum a Paulo Ebero Kittingensi*, Wittenberg, 1550. (Néhány további kiadás: 1553, 1579, 1582.)

¹⁰ Három kiadványt említek, amelyekben ez a szemlélet érvényesül: *Calendrier Historial*, A Lyon, par Ian de Tournes, MDLXIII (Oxford, Bodleian Library, Douce, CC. 173.); *Calendrier Historial*, A Lyon, par Charles Pesnot, 1563 (Bibl. Univ. Wrocław, 319946); *Calendrier Historial et Lunair [...]*, A Geneve, par Abel Rivery, 1577 (Bibl. Univ. Wrocław, 372664, 8r.). Részletesebben: DUKKON, i. m., (2. j.) 54–56.

¹¹ A lőcsei Brewer-nyomdában az 1677-re és 1678-ra szóló kalendáriumok tartalmazznak parodisztikus jóslatokat, lásd DUKKON, i. m., (2. j.) 155. Európában másutt is elterjedt az asztrológiakritika, például Angliában a XVII. század közepétől az asztrológia elleni támadások összekapcsolódtak a kor politikai eseményeinek sokféle álláspontból történő vitatásával. A Poor Robin név alatt megjelenő *almanacok* különösen híresek voltak humoros, satirikus jellegükről. Bernard CAPP, *Astrology et the Popular Press: English Almanacs, 1500–1800*, London & Boston, Faber and Faber, 1979, 39–40.

David Frölich: *Tag Büchlein Oder New und Alt Schreib-Calender*, Nürnberg, 1641.
(OSZK, RMK III. 1582)